

Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa Maruz Kalma Durumlarını Etkileyen Faktörler*

High School Students Experiencing Cyber Bullying and Affecting Factors

AYLİN AKÇA SÜMENGEN*
AYGÜL AKYÜZ**

* Bu araştırma, Koç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'ne yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada amaç, lise öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalma durumlarını, etkileyen faktörlerin ve siber zorbalığın etkilerinin incelenmesidir.

Yöntem: Bu araştırma, İstanbul ili, Şişli ilçesinde bulunan, rastgele örneklem ile seçilmiş üç lisede okuyan, araştırmaya katılmaya gönüllü 516 öğrenci ile yürütülmüştür. Örneklem seçim yöntemine gidilmemiş, ulaşılabilen tüm öğrenciler çalışmaya dâhil edilmiştir. Okulların toplam öğrenci sayısına göre ulaşılabileme oranı %41.8 olarak hesaplanmıştır. Veriler, hazırlanan veri toplama formu, Siber Mağduriyet Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ile araştırmacı tarafından toplanmıştır. Veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde dağılımları, tablolar halinde gösterilmiş, ölçekler arası korelasyon testi uygulanmıştır.

Bulgular: Araştırma kapsamına giren 516 öğrencinin siber mağduriyet puan ortalamaları 27.40±4.15, benlik saygısı puan ortalamaları ise 21.11±5.81 olarak belirlenmiştir. Anne babası sağ olan, birlikte yaşayan öğrencilerin siber mağduriyet puan ortalamaları düşük, tanımadığı kişilerle mesajlaşan, cep telefonuna şifre koyan ve tanımadığı kişilerle görüntülü konuşma yapan öğrencilerin mağduriyet puanları ise diğerlerine göre daha yüksek olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin siber mağduriyet puanları ile benlik saygısı puanları arasında negatif yönde bir korelasyon olduğu görülmüştür ($r = -0.136, p < .001$).

Sonuç: Ergenlerin ruh sağlığının korunması açısından, siber mağduriyete uğrayabilme riski yüksek, anne veya babası olmayan ya da ayrı olan öğrencilerin yakından gözlenmesi, tüm öğrencilere kendilerini bu saldırılardan koruyabilmeleri konusunda eğitim ve danışmanlık verilmesi önerilmektedir. Okul sağlıklı hemşireleri bu görevi yerine getirecek uygun kişiler olabilirler.

Anahtar kelimeler: Benlik saygısı; ergen; ruh sağlığı; siber mağduriyet; siber zorbalık.

ABSTRACT

Aim: This study aimed to analyze the impact of cyber bullying exposure on high school students.

Methods: This research was conducted with 516 randomly selected high school students agreeing to participate from three different schools in Sisli, Istanbul, Turkey. This number (516 students) comprises 41.8% of the total students of these schools. The data were collected by using a personal information form, the Cyber Victimization Scale and the Rosenberg Self-Esteem Scale and were analyzed on the SPSS program. The distributions of frequency and percentage are shown in the tables, and a correlation test was conducted between scales.

Results: It was found that the average point for cyber victimization was 27.40±4.15. The average point for self-esteem was 21.11±5.81. The average cyber victimization scores of students whose parents were alive and living together were lower, and the victimization scores of students who communicated with people they did not know, who put passwords on their mobile phones, and who made video conversations with people they did not know were found to be higher than the others. It was observed that there was a negative correlation between the cyber victimization points and the self-esteem points. ($r = -0.136, p = .001$)

Conclusion: In order to protect the mental health of adolescents, it is recommended to monitor any students who are at high risk of cyber victimization, who have no parents, or whose parents are separated, and that all students be provided with training and counseling on how to protect themselves from such attacks. School nurses may be eligible to perform this task.

Keywords: Cyber bullying; cyber victimization; adolescent; mental health; self-esteem.

* A Akça Sümengen, Dr. Öğretim Üyesi
Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Aylın Akça Sümengen, Dr. Öğretim Üyesi
Abbasağa Mah. İhlamur Yıldız Cad. Bahçeşehir Üniversitesi Kuzey Kampüsü
A Blok 9. Kat Beşiktaş / İstanbul
Tel: 0 212 381 92 08 Faks: 0 212 381 00 20
e-posta: ayakca@ku.edu.tr

** A Akyüz, Prof. Dr.
Demiroğlu Bilim Üniversitesi, İstanbul
e-posta: aygulakyuz@yahoo.com

Bilgi ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte siber zorbalık kavramı ortaya çıkmıştır. Bu, akran zorbalığının yeni bir türüdür ve çocuk ile ergenler üzerinde yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Siber zorbalık, “Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiye karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümü”⁽¹⁻³⁾ olarak tanımlanır. Elektronik posta, kısa mesaj, internet siteleri, cep telefonu gibi iletişim araçları aracılığı ile yineleyici bir şekilde, istemli, düşmanca tavırlar içeren davranışları içerir.^(1,4) Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de siber zorbalık hakkında bilgi oranı %50 olarak bulunmuştur.^(5,6)

Siber zorbalığa maruz kalan çocukların hem akademik başarıları hem de psikolojik, fizyolojik ve sosyal sağlıkları olumsuz yönde etkilenmektedir. Dahası siber zorbalık mağduru çocukların depresif özellikler de gösterdiği belirtilmiştir.^(7,8) Yapılan araştırmalarda, mağdurların okul devamsızlıklarının artmış olduğu, sosyal ilişkilerinde bozulmayla birlikte, aile ile ilgili sorunlar yaşadıkları ve hatta bazılarının kendilerine ya da bir başkasına zarar verme düşünceleri olduğu bulunmuştur.^(9,10) Ayrıca bu çocukların daha fazla yardıma gereksinim duydukları, kaygı düzeylerinin yüksek ve benlik saygılarının düşük olduğu belirtilmiştir. Tüm bu etkilerin, çocuğun yalnızca çocukluk dönemini değil, erişkin yaşamına kadar olumsuz bir şekilde yansıtacağı belirtilmektedir.⁽⁸⁻¹¹⁾

Siber mağduriyetin akran zorbalığından farklı bir durum olduğu ve farklı etkilerinin olduğu yaklaşık 2000’li yıllarda fark edilmeye başlanmıştır. Slonje ve Smith⁽¹²⁾ (2008), İsveç’te 12-20 yaşlar arasında 360 çocukla yaptığı çalışmada, okulda geleneksel akran zorbalığı görenlerin oranını %10, siber zorbalık görenlerin oranını ise %5.3 olarak belirlemiştir. Kurbanların %33’ü zorbanın kim olduğunu bilmemektedir. Bilenlerin %57’si ise okuldan kişiler olduğunu belirtmişlerdir. Beran Li ve ark.⁽¹³⁾ (2005), okul yöneticilerinin ve okul çalışanlarının çoğunun geleneksel akran zorbalığını bildiklerini ve farkında olduklarını, ancak öğrencilerin elektronik iletişim araçları aracılığı ile birbirlerine zorbalık uyguladıklarını çok az bir kısmının bildiklerini belirtmişlerdir. Türkiye ve dünya genelinde yapılmış yeni çalışmalara göre, yaklaşık olarak ergenlerin %25.5 ile %67.5’inin siber mağdur oldukları belirtilmiştir.^(9,14)

Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde, yaş aralığı 10-17 arasında olan 1.498 internet kullanıcılarından son bir yılda %19’unun online olarak saldırganlık ve öfke davranışına maruz kaldığı, %84’ünün siber zorbalık davranışına uğradığı, %31’inin de zorba davranışta bulunduğu belirlenmiştir.⁽¹⁵⁾ Yine ülkemizde 2011 yılında yapılan bir araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin %17’sinin siber mağduriyet yaşadığı bulunmuştur.⁽¹⁶⁾ Ayrıca Ayas ve Horzum’un⁽¹⁷⁾ 2012 yılında yaptığı çalışmada, üç farklı ilköğretim okuluna giden 413 öğrenciden %18.6’sı sanal zorbalığa maruz kaldığı, %11.6’sı da sanal zorbalık yaptığı belirtilmiştir. Ergenler çevrimiçi olarak kurdukları ilişkileri yeterli derecede sorgulama kapasitesine sahip değillerdir. Ebeveynlere siber mağduriyet konusunda

bilgi verilmiş dahi olsa, yalnızca %20 oranında ebeveyn çocuğunu denetleyebilmektedir.⁽²⁾

Amaç

Ruhsal açıdan sağlıklı bir toplumun temeli olan çocuk ve ergenlerin sağlıklı sosyal ilişkiler içerisinde olması için, sorun oluşturan öğelerin belirlenmesi ve önlem alınması gerekmektedir. Ergenlerde ciddi derecede ruhsal ve davranışsal boyutta yeti yitimine neden olabilecek siber zorbalık hem zorbalık yapma hem de mağduru olma açısından ele alınması gereken bir durumdur. Ancak, ülkemizde siber zorbalığın, ergenlerin psikolojik durumlarına etkilerini inceleyen çalışmalar yeterli değildir. Mevcut araştırmalar, siber zorbalığın zorbalık yapma boyutunun oranlarını belirlemeye yöneliktir. Özellikle gerek okul personelinin ve yöneticilerinin gerekse ebeveynlerin dikkatini çekip farkındalığı arttırmak için siber zorbalığın sonuçlarına yönelik daha fazla çalışmaya gereksinim olduğu düşünülmektedir. Gençlerin ve dolayısı ile gelecekteki erişkinlerin ruh sağlığının korunması açısından akran zorbalığı görülme oranları ve etkilerini belirleyen çalışmaların yapılmasının, konu hakkındaki farkındalığı arttıracak, okul sağlığı hemşireleri ve ergen sağlığı alanında çalışan hemşireler için önemli bir veri kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma ile giderek yaygınlaşan ve kitlesel bir sorun hâline gelen siber zorbalığa maruz kalma durumunu, etkileyen faktörleri ve siber zorbalığın etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma Soruları

Araştırmaya katılan öğrencilerin:

1. Cep telefonlarına şifre koymaları, cep telefonlarında internet erişimine sahip olmaları, cep telefonunda iletişim kurulan kişiler ile ve bu kişileri tanıma durumları ile siber mağduriyet puan ortalamaları arasında bir ilişki var mıdır?
2. Siber mağduriyet puan ortalamaları ile benlik saygısı puan ortalamaları arasında bir ilişki var mıdır?
3. Siber mağduriyet puan ortalamalarını etkileyen faktörler nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın tipi

Bu çalışma, lise öğrencilerinde siber saldırıya uğrama durumu, siber mağduriyetle ilişkili faktörlerin ve siber zorbalığın etkilerinin belirlenmesi amacıyla tanımlayıcı tipte kesitsel olarak yapılmıştır.

Araştırmanın yeri ve zamanı

Bu çalışma İstanbul Şişli ilçesinde bulunan bir meslek lisesi, bir Anadolu lisesi, bir de özel lisede okuyan öğrencilerle 20 Şubat 2016 ve 20 Mart 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evrenini 2015-2016 eğitim-öğretim yılı içerisinde Şişli ilçesinde bulunan toplam 26 adet Anadolu lisesi, mesleki ve teknik lise ile özel liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Ülkemiz sınav sistemi merkezi yerleştirme ile okullara öğrenci yerleşimi yapmakta olup, tüm ilçelerdeki okullar birbirleri arasında denk kabul edilmiş ve uygulama olanağı nedeniyle Şişli ilçesi seçilmiştir.

Araştırmanın örnekleme için okullar arasından basit rastgele örneklem seçim yöntemiyle bir Anadolu lisesi, bir teknik lise ve bir özel lise seçilmiştir. Bu okullarda okuyan öğrenci sayıları teknik lisede 328, Anadolu lisesinde 552 ve özel lisede 353 olmak üzere toplam 1.233 öğrencidir. Bu öğrencilerden 524 öğrenciye ulaşılabilmektedir. Katılımcılardan anket sorularının tamamına hatasız ve eksiksiz yanıt veren 516 öğrenci, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Seçilen okullardaki öğrencilerin tamamı dikkate alındığında katılım oranı yaklaşık %41.84 olarak hesaplanmıştır.

Veri toplama araçları

Bu çalışmada; veri toplama amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan soru formu, Siber Mağduriyet Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır.^(18,19)

Soru Formu

Öğrencilerin sosyodemografik, sosyoekonomik ve sosyokültürel bilgilerini elde etmek amacıyla literatür taraması doğrultusunda araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Form, toplam 24 sorudan oluşmakta, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı ve evet hayır sorularını içermektedir.

Siber Mağduriyet Ölçeği

Bu ölçek, Arıca ve ark.⁽¹⁸⁾ (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 24 adet sorudan oluşmakta olup, evet/hayır yanıtlarını içeren çoktan seçmeli bir ölçektir. Yapı geçerliliği açıklayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve ölçeğin tek faktörlü bir yapı sergilediği görülmüştür. Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluk değeri .882 ve Bartlett Sphericity Testi ki-kare değeri 4374.93 ($p < .05$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa katsayısı .89 olarak, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .75 ($n=96$) olarak bulunmuştur. Bu çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda ise cronbach alfa katsayısı $r=.87$ olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 24 en yüksek puan 48'dir. Puanların yüksek olması siber mağduriyet durumunun fazla olduğu anlamına gelmektedir.⁽¹⁸⁾

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Rosenberg⁽¹⁹⁾ (1965), tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması Çuhadaroğlu⁽²⁰⁾ (1986) tarafından yapılmıştır. Ölçek 12 kategori, altında çoktan seçmeli 63 maddeden oluşan bir öz bildirim testidir. Araştırmanın amacına yönelik olarak bu çalışmada, 10

maddeden oluşan "Benlik Saygısı" alt testi kullanılmıştır. Benlik saygısı alt ölçeğinin puanlanması şu şekildedir; 1., 2., 4., 6. ve 7. sorular olumlu benlik değerlendirmesini inceler. Bu maddeler 0'dan 3'e kadar değişen puanlama ile puanlanırken, 3., 5., 8. ve 9, 10. maddeler ise olumsuz benlik değerlendirmesi yapar ve bu maddeler de 3'den 0'a kadar değişir. Toplam puan aralığı 0-30 arasında olup, 15-25 arası alınan puan benlik saygısının yeterli olduğunu gösterirken, 15 puanın altı düşük benlik saygısını göstermektedir. Ölçeğin orijinalinin cronbach alfa katsayısı = .82 olarak hesaplanmıştır.⁽¹⁹⁾ Rosenberg Benlik saygısı Ölçeği, test-tekrar test yöntemi ile Ankara'da 9., 10. ve 11. sınıfta okuyan 125 kız, 80 erkek toplam 205 öğrenciye uygulanmıştır. Bu çalışma sonucunda cronbach alfa katsayısı $r=.71$ ⁽²¹⁾ ve bizim çalışmamızda ise $r = .89$ olarak bulunmuştur.

Verilerin değerlendirilmesi

Veriler SPSS 16 programında analiz edilmiştir.⁽²²⁾ Tanımlayıcı analizler yüzde, sayı ve ortalamalar şeklinde değerlendirilmiş olup, verilen p değerinin. 05'ten küçük olması istatistiksel olarak anlamlı fark vardır şeklinde yorumlanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu, ölçeklerin çarpıklık ve basıklıklarına göre değerlendirilmiştir. Çocukların Siber Mağduriyet Ölçeği'nden elde edilen çarpıklık değeri 0.52-0.32, basıklık değeri ise 0.27-0.58 olarak bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerleri +1.5 ile -1.5 arasında olduğu için normal dağılıma uygunluğuna karar verilmiş⁽²³⁾ ve analizlerde parametrik testler kullanılmıştır

Verilerin analizinde ölçekler arası korelasyon, nominal ve skaler değişkenler arası t testi, ordinal ve skaler değişkenler arası ANOVA testi kullanılmıştır. Öğrencilerin demografik verilerinin analizi için tanımlayıcı analizler uygulandı. Siber Mağduriyet Puanı ile cinsiyet, anne baba sağ olma durumu ile birliktelik durumu, tanımadığı kişilerle mesajlaşma, telefonuna şifre koyma, internet kısıtlama paketi kullanımı değişkenleri için independent sample t test kullanılmıştır. Aile ekonomik durum algısı, ders başarı algısı, internette kimliklerini gizleme durumları için One Way ANOVA testi yapılmıştır. Öğrencilerin siber mağduriyet puan ortalaması ve benlik saygısı puan ortalamasının kıyaslanması için ise Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır.

Etik Kurul ve Yasal İzin Süreci Onayı

Çalışmanın uygulanabilmesi için Koç Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 06.11.2016 tarihinde onay alınmıştır. (Karar No: 2015.152.IRB3.078) Sonraki aşamada, çalışmanın liselerde yapılabilmesi için İstanbul Valiliği, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve okul yönetimlerinden gerekli izinler alınmıştır. Tüm okulların okul müdürleri ile görüşme yapılmış, araştırmanın amacı, içeriği ve yöntemi açıklanmıştır. Okul yönetimi öğrencilerin araştırmaya katılabilmeleri için öğrenci velilerinden yazılı onam kâğıdı istemiştir. Araştırmaya alınacak öğrenciler için örneklem seçimine gidilmeyip, araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve ailelerinden onam formu getiren tüm öğrencilere ulaşılmaları hedeflenmiştir. Öğrencilere anket

formları yönetim tarafından ayrılan ders saatinde o dersin öğretmeninden izin alınarak uygulanmıştır.

Ön Uygulama

Veri toplama araçlarının çalışılığını kontrol etmek amaçlı yine gönüllülük esasına dayalı olarak 10 öğrenciyle uygulama yapılmış olup, bu 10 adet anket çalışmaya katılmamıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda herhangi bir değişikliğe gereksinim olmadığına karar verilmiş olup, mevcut hâli saha çalışmasında kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya katılan toplam 516 öğrenciden elde edilen sonuçlar bulunmaktadır. Katılımcıların sosyodemografik, sosyokültürel ve sosyoekonomik verileriyle birlikte internet ve cep telefonu kullanımını analiz eden yüzde ve frekanslar tablolar hâlinde sunulmuştur.

Çalışmaya katılan öğrencilerin %64.7'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %50.2'si ders başarılarını iyi olarak algılamaktadır. Katılımcıların %51'i, gelirlerinin giderlerinin üzerinde olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin %97.7'sinin anne ve babasının sağ, %85.7'sinin birlikte olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Kişisel Bilgilerine Göre Dağılımı (n = 516)

Kişisel bilgi	n	%
Cinsiyet		
Kız	334	64.7
Erkek	182	35.3
Ders Başarısı Algısı		
Çok iyi	49	9.5
İyi	259	50.2
Orta	191	37.0
Kötü	17	3.3
Aile ekonomik durumu algısı		
Gelir giderden fazla	263	51.0
Gelir gidere denk	223	43.2
Gelir giderden az	30	5.8
Anne ve baba sağ olma durumu		
Evet	504	97.7
Hayır	12	2.3
Anne baba birliktelik durumu*		
Birlikte	442	85.7
Ayrı	74	14.3

*Anne baba birliktelik durumu, anne-baba sağ olma durumu dışlanarak değerlendirilmiştir.

Öğrencilerin %16.2'si tanımadığı kişilerle mesajlaşmakta ve %69.1'i cep telefonlarına başkalarının erişimini engellemek için şifre koymaktadırlar. Çalışmaya katılan öğrencilerden %94'ü ailesinin interneti kısıtlama paketi kullandığını belirtmiştir.

Katılımcıların %14.5'i internette her zaman kimliklerini gizlediklerini belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Cep Telefonu ve İnternet Kullanma Davranışları (n = 516)

	n	%
Tanımadığı kişilerle mesajlaşma durumu		
Evet	83	16.2
Hayır	428	83.8
Cep telefonuna şifre koyma durumu		
Evet	354	69.1
Hayır	157	30.9
Ailenin interneti kısıtlama paketi kullanma durumu		
Evet	31	6.0
Hayır	485	94.0
İnternet Ortamında Kimliğini Gizleme Durumu		
Her Zaman	75	14.5
Çoğunlukla	158	30.6
Ara Sıra	186	36.0
Hiçbir Zaman	97	18.8

Tablo 3. Öğrencilerin Kişisel Bilgileri ile Siber Mağduriyet Puanının Karşılaştırılması (n = 516)

	$\bar{X}$	SS	t*	p
Cinsiyet				
Kız	27.62	4.22	1.58	.10
Erkek	27.01	4.01		
Anne-Baba sağ olma durumu				
Evet	27.33	4.10	-2.76	.04
Hayır	30.66	5.10		
Anne-Baba birliktelik durumu				
Birlikte	27.22	3.99	2.42	.01
Aynı	28.48	4.93		

*Independent sample t test

Tablo 3'te öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları ve kişisel bilgileri için uygulanan t test sonuçları görülmektedir. Siber Mağduriyet Puan Ortalaması erkek öğrencilerde 27.01+4.01 ve kız öğrencilerde ise 27.62+4.22 olarak hesaplanmıştır. Erkek ve kız öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalaması arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > .05$). Öğrencilerin anne babasının sağ olma durumu ile Siber Mağduriyet Puan Ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Anne babası sağ olmayan öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalaması daha yüksektir (30.66+5.10). Öğrencilerin anne babasının birliktelik durumu ile Siber Mağduriyet Puanı arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Anne babası ayrı olan öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalaması daha yüksek olarak hesaplanmıştır (28.48+4.93).

Tablo 4'te öğrencilerin cep telefonu ve internet kullanımı ile Siber Mağduriyet Puanı arasında yapılan t testi sonuçları verilmektedir. Katılımcılardan tanımadığı kişilerle mesajlaşanlar ile mesajlaşmayanların Siber Mağduriyet Puan Ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Cep telefonuna şifre koyan öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalamasının istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<.05$). Öğrencilerin ailelerinin internet kısıtlama paketi kullanması Siber Mağduriyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmuştur ($p<.01$). Ailesi kısıtlama paketi kullanan öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalamasının kısıtlama paketi kullanmayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tanımadığı kişilerle görüntülü konuşma yaptığını belirten öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalamalarının diğerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkla daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<.01$).

Tablo 4. Öğrencilerin Cep Telefonu ve İnternet Kullanım Özelliklerine Göre Siber Mağduriyet Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n = 516)

	$\bar{X}$	SS	t*	p
Tanımadığı Kişilerle Mesajlaşma				
Evet	29.63	4.84	5.46	<.001
Hayır	26.98	3.87		
Cep Telefonuna Şifre Koyma				
Evet	27.91	4.35	4.12	<.001
Hayır	26.30	3.43		
İnterneti kısıtlama paketi kullanılması				
Evet	30.16	4.99	3.79	<.001
Hayır	27.23	4.04		

*Independent sample t test

Tablo 5'te öğrencilerin okul ve akademik başarı bilgileri ile Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları arasında yapılan ANOVA testi bilgileri verilmektedir. Ailenin ekonomik durumunun algısı ile Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir ($p>.05$). Öğrencilerin ders başarı algıları ile Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p<.001$). Yapılan post hoc testi sonucu ortalamalar arası farkın ders başarısını orta ve kötü olarak algılayan öğrencilerden kaynaklandığı bulunmuştur (28.01+4.49, 29.58+4.83). Öğrencilerin internet ortamında kimliğini gizleme sıklıklarına göre Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Çalışmada öğrencilerin Siber Mağduriyet Ölçeği'nden aldıkları toplam puan ortalaması 27.40+4.15 olarak hesaplanmış olup, alınan en düşük puan 24'dür. Aynı şekilde öğrencilerin benlik saygısı puan ortalaması da 21.11+5.81 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları ile benlik saygısı puan ortalamaları arasında negatif yönde zayıf düzeyde ve anlamlı korelasyon bulunmaktadır. Yani benlik saygısı puanı düştükçe öğrencilerin mağduriyet puanı yükselmektedir ($p<.05$, $r = -.136$).

Tablo 5. Öğrencilerin Sosyoekonomik ve Akademik Durum Algılarına Göre Siber Mağduriyet Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n = 516)

	$\bar{X}$	SS	F*	p
Ailenin ekonomik durumu algısı				
Gelir giderden fazla	27.56	4.47	0.71	.49
Gelir gidere denk	27.32	3.83		
Gelir giderden az	26.66	3.59		
Ders Başarısı Algısı				
Çok iyi ^a	26.18	3.40	5.09	<.001 c,d>a,b
İyi ^b	27.05	3.87		
Orta ^c	28.01	4.49		
Kötü ^d	29.58	4.83		
İnternette Kimliğini Gizleme Durumu				
Her Zaman	27.09	4.00	0.27	0.75
Çoğunlukla	27.47	4.23		
Ara Sıra	27.46	4.16		
Hiçbir Zaman	27.30	4.41		

*One way ANOVA (Ders başarı algısı için yapılan post hoc değerlendirmesinde siber mağduriyet puan ortalaması; ders başarı algısı orta ve kötü olanların, iyi ve çok iyi olanlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur.)

Benlik Saygısı ile Mağdur Olma Durumu

	$\bar{X}$	SS	p	r**
Siber Mağduriyet Puanı	27.40	4.15	<.001	-.136
Benlik saygısı Puanı	21.11	5.81		

**Pearson Korelasyon Testi

Tartışma

Çalışma, liselerde eğitim gören öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma durumu etkileyen faktörler ve etkilerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Siber Mağduriyet Puan ortalamaları ile cinsiyetleri arasında bir fark bulunmamıştır ($t=1.58$, $p>.05$ Tablo 3). Literatürde, cinsiyetin siber mağduriyeti etkileme durumuna ilişkin veriler çelişkilidir. Bazı çalışmalar kız öğrencilerin daha mağdur olduğunu belirtirken⁽²⁴⁻²⁷⁾ bazıları erkek öğrencilerin zorbalığa daha çok maruz kaldığını belirtmektedir.^(22, 28, 29) Konuyla ilgili yapılan araştırma sonuçları bu sonucu desteklemektedir.^(25,27-29)

Ailesel birlikteliğin ve desteğin, siber mağduriyeti azalttığı, ailesel birlikteliği ve desteği güçlü olan çocuklarda siber mağduriyetin düşük olduğu belirtilmektedir.⁽³⁰⁻³¹⁾ Sonuç olarak, bu çalışmada da anne ya da babası sağ olmayan, ($t=-2.76$, $p<.05$, Tablo 3) veya ayrı olan çocukların ($t=2.42$, $p<.05$, Tablo 3) mağduriyet puanı daha yüksektir. Peker ve Eroğlu'nun⁽³²⁾ 2015 yılında yaptıkları çalışma, ailesel desteğin siber mağduriyetle baş etmede önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle okul sağlığı hemşireleri özellikle bu grup öğrencileri daha dikkatle izlemelidir.^(32, 33)

Bazı çalışmalarda öğrencilerin akademik başarılarının siber mağduriyet durumunu etkilediği gösterilmiştir.^(1,13) Bizim

çalışmamızda da, ders başarısının daha düşük olduğunu düşünen öğrencilerin Siber Mağduriyet puan ortalamaları daha yüksek hesaplanmıştır (Tablo 5, $F=5.09$, $p<.001$). Bu sonucun öğrencilerin ders çalışmak yerine diğer faaliyetlere yönelmesinden, internette ve sosyal medyada daha fazla zaman geçirmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bulguların aksine bazı çalışmalarda algılanan akademik başarının mağduriyeti etkilemediği de belirtilmiştir.⁽³⁴⁻³⁷⁾

Literatürde aksini gösteren bazı çalışmalara rağmen⁽³⁷⁻³⁹⁾ araştırmamızda, ailenin ekonomik durum algısı ile siber mağduriyet arasında bir ilişki belirlenmemiştir (Tablo 5, $F=.71$, $p>.05$). Literatürde çalışma sonuçlarımızı destekleyen bulgular da yer almaktadır.^(28,40) Bazı makalelerde aylık geliri düşük olan ailelerde yetişen ergenlerin, bilinçli internet kullanımı ile ilgili farkındalığının daha az olacağı ve bu nedenle de daha çok mağdur olacakları belirtilmektedir.⁽²⁹⁾ Diğer yandan ailesinin aylık geliri arttıkça daha fazla mağdur olan öğrencilerin bulunduğu da gösterilmiştir.^(28,40-42)

Ergenlerin kullandıkları internetin ebeveynleri tarafından denetlenmesinin siber mağduriyeti azaltabilecek bir faktör olacağı düşünülmektedir. Örneğin, İtalya'da 4390 İtalyan ergenle yapılan siber mağduriyette ebeveyn gözetimi, çevrimiçi etkinliklerin izlenmesi ve kontrolü adlı araştırmada öğrencilerin yarısı, kendilerinin online aktiviteleri konusunda ebeveynlerinin hiçbir fikri olmadığını belirtmişlerdir.⁽²⁾ Çalışmamızda, öğrencilerin %6'sı ailesinin evde interneti denetleme paketi kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo 2). Siber Mağduriyet puan ortalamalarına bakıldığında ise ailesi denetleme paketi kullanan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t=3.79$, $p<.001$, Tablo 4). Bu bulgunun, ailelerinin mağduriyete uğradıkları ya da uğrama olasılığı olduğunu düşündükleri öğrencilerin daha çok denetlenme gereksinimi hissetmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aileleri bu mağduriyetin oluşmaması ya da devam etmemesi için çocuklarının internet kullanımını kısıtlama ya da denetleme yoluna gitmiş olabilirler. Bu nedenle de kısıtlanan öğrencilerde mağduriyet puanı daha yüksek belirlenmiş olabilir. Bu bulguya paralellik gösteren çalışmalar da mevcuttur.⁽⁴³⁻⁴⁵⁾

Siber mağduriyete yalnızca internet siteleri üzerinden uğranmamaktadır. Cep telefonu, kısa mesaj-SMS (short message service-kısa mesaj hizmeti) ya da doğrudan arama şeklinde kişi, mağdur edilebilmektedir.^(46,47) Cep telefonunda tanımadığı kişilerle mesajlaşan ve özel (gizli) numaralara cevap veren öğrencilerin mağduriyet puanının diğerlerinden yüksek çıktığı ortaya konmuştur ($t=2.99$, $p<.001$, Tablo 4). Bu bulgu literatürle uyumluluk içerisindedir.^(10,28,48) Ayrıca lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin en çok

kullandıkları siber zorbalık aracının cep telefonu olduğu vurgulanmıştır. Öğrenciler, bunun SMS yoluyla atılan rahatsız edici mesajlar olduğunu belirtmişlerdir.⁽⁴⁸⁾ Bir başka çalışmada, 148 ortaokul ve lise öğrencisinin de siber zorbalık davranışının okul dışında, cep telefonu üzerinden yapıldığını, genel olarak tanımadıkları kişilerden SMS yoluyla zorbalığa uğradıklarını belirtmişlerdir.⁽⁴⁹⁾

Çalışmaya katılan 516 öğrencinin siber mağduriyet puan ortalaması 27.40+4.15 benlik saygısı puan ortalaması ise 21.11+5.81 olarak hesaplanmıştır (Tablo 5). Benlik saygısı düşük olan öğrencilerin daha fazla mağdur olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır.^(10,50-52) Bu çalışmada da, öğrencilerin benlik saygısı puanları ile siber mağduriyet puanları arasında ters yönde bir korelasyon olduğu belirlenmiştir ($r = -0.136$, $p<.001$, Tablo 5). Yani benlik saygısı düşük olan ergenler daha fazla siber mağdur bulunmuştur. Robson ve Witenberg⁽⁵³⁾ (2013) yaptıkları çalışmada, siber zorbalık ile benlik saygısı arasında çelişkili bulgular olduğunu söylemiştir. Kimi araştırmacıların, öğrencilerin benlik saygısı düşük olduğu için siber mağdur olduklarını düşündüğünü, kimilerinin mağdur olanların benlik saygısının mağduriyet sonucu düşük çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca Robson ve Witenberg⁽⁵³⁾ (2013), bu durumun araştırmacının bakış açısına ve yorumuna bağlı olduğunu düşündüklerini eklemiştir.⁽⁵³⁾ Amerika'nın en büyük okullarından birinden rastgele seçilen 2.000 ortaokul ve lise öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada, siber mağduriyete maruz kalan öğrencilerin, bu durumla hiç karşılaşmayanlardan daha düşük benlik saygısına sahip olduğunu gösterilmiştir. Araştırmacılar bunun çift yönlü bir korelasyon olduğunu da vurgulamışlardır.⁽⁵²⁾ Benlik saygısı düşüklüğü ergenleri depresyona yatkın duruma getirebilmektedir. Bu nedenle depresif semptomlar gösteren ergenlerin sorununun sebebi araştırılırken, bu sorunun siber mağduriyet olabileceği de düşünülmesi önemlidir.

Sonuç

Ergenlerin ruhsal sağlığının siber mağduriyetten nasıl etkilendiğinin belirlenebilmesi için farklı ölçeklerle değerlendirme yapılması (özellikle kesme noktası bulunan bir mağduriyet ölçeği ile kaygı, mutsuzluk, çökkünlük gibi parametreleri de ölçebilen) önerilmektedir. Çalışma sonucunda bulunan risk faktörleri konusunda (tanımadığı kişilerle mesajlaşma, cep telefonuna şifre koyma vb.) okul yöneticileri, okul sağlığı hemşireleri ve ebeveynlerin bilgilendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Araştırma sınırlılıklarından kaynaklanan engeller olmadan farklı örneklem üzerinde farklı yöntemle daha fazla risk faktörü elde edileceği düşünüldüğünden, yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan alınmıştır (Tarih ve No: 23.06.2015, No: 2015.152.IRB3.078).

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışmaya katılan çocuklar ve ebeveynlerinden yazılı onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını belirtmişlerdir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını açıklamıştır.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the Koc University Social Science Ethical Committee (23.06.2015, No: 2015.152.IRB3.078).

Informed Consent: Written informed consent was obtained from children and their parents who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

© **Telif Hakkı 2020** Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Semahat Arsel Hemşirelik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (SANERC). Logos Tıp Yayıncılık tarafından yayınlanmaktadır.

© **Copyright 2020** by Koç University School of Nursing Semahat Arsel Nursing Education, Practice and Research Center (SANERC). This Journal published by Logos Medical Publishing.

KAYNAKLAR

1. Arıca OT. Siber zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*. 2011;2(6):10-2.
2. Baldry AC, Sorrentino A, Farrington D. Cyberbullying and cybervictimization versus parental supervision, monitoring and control of adolescents' online activities. *Children and Youth Services Review*. 2019;96:302-7. doi: 10.1016/j.childyouth.2018.11.058.
3. Guan NC, Kanagasundram S, Hway AY, Loong HT, Kar MT. Cyber bullying - a new social menace. *ASEAN Journal of Psychiatry*. 2016;17(1):104-15. Available from: <https://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2017/03/6261-English-TarjomeFa.pdf>
4. Tanrıkulu T. Siber zorbalıkla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve gerçeklik terapisi yönelimli bir müdahale programının siber zorbaca davranışlar üzerindeki etkisi [doctoral dissertation]: Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2013.
5. Milli Eğitim Bakanlığı. Siber Zorbalık ve Siber Zorbalıktan Korunma Yolları. Milli Eğitim Bakanlığı; 2015. Available from: http://web.archive.org/web/20150411062356/http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/03/13/116373/icerikler/siber-zorbalik-ve-siber-zorbalıktan-korunma-yolları_1102659_gorme_engelli.html
6. İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Siber Güvenlik ve Sosyal Medyanın Doğru Kullanımı Çalıştayı Rapor Kitabı 2018. Available from: http://istanbul.meb.gov.tr/yegitek/pdf/siber/calistay_1_2_kitabi.pdf
7. Mishna F, McLuckie A, Saini M. Real-world dangers in an online reality: A qualitative study examining online relationships and cyber abuse. *Social Work Research*. 2009;33(2):107-18. doi: 10.1093/swr/33.2.107.
8. Apostolides A. Cyber bullying: Child and youth spirituality. *HTS Theologise Studies / Theological Studies*. 2017;73(3):1-7. Available from: <https://pdfs.semanticscholar.org/45a7/6da4a042c99af5e3e193025e7bd56e498d62.pdf>
9. UNICEF. The State of World's Children 2017. United Kingdom: UNICEF; 2017. Available from: https://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2017_ENG_WEB.pdf
10. Uludasdemir D, Kucuk S. Cyber bullying experiences of adolescents and parental awareness: Turkish example. *J Pediatr Nurs*. 2019;44:e84-e90. doi: 10.1016/j.pedn.2018.11.006.
11. Kapçı EG. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2004;37(1):1-13. Available from: <https://pdfs.semanticscholar.org/235e/85e99effbd0206861bbfddb9a30ccc61210.pdf>
12. Slonje R, Smith PK. Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scand J Psychol*. 2008;49(2):147-54. doi: 10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x.
13. Beran T, Li Q. Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of educational computing research*. 2005;32(3):265-77. doi: 10.2190/8YQM-B04H-PG4D-BLH.
14. Eroğlu Y, Aktepe E, Akbaba S, Işık A, Özkorumak E. Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 2015;40(177):93-107. doi: 10.15390/EB.2015.3698.
15. Şahin M, Sarı S, Özer Ö, Hatip S. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2010;20(21):257-70. Available from: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117934>
16. Ayas T. Lise öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma yaygınlığı. In: *XI Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. 2011. p. 3-5.
17. Ayas T, Horzum M. İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*. 2012;11(2):369-80. Available from: <https://ilkogretim-online.org/fulltext/218-1596950158.pdf?1598895786>
18. Arıca OT, Tanrıkulu T, Kınay H. Siber Mağduriyet Ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 2012;11:1-6. Available from: https://mjer.penpublishing.net/makale_indir/336
19. Rosenberg M. *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press, Princeton, N.J., 1965. 326 pp
20. Çuhadaroğlu F. *Adolesanlarda benlik saygısı* [doctoral dissertation]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi; 1986.
21. Tezcan B. *Obez bireylerde benlik saygısı, beden algısı ve travmatik geçmiş yaşantılar* [doctoral dissertation]. İstanbul: Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi; 2009.
22. SPSS Inc. Released 2007. *SPSS for Windows, Version 16.0*. Chicago, SPSS Inc.
23. Tabachnick B, Fidell L, Tabachnick B, Fidell L. *Using Multivariate Statistics*. 6th new international ed. Essex: Pearson; 2014. p. 235-84.
24. Dempsey AG, Sulkowski, Michael L Nichols, Rebecca Storch, Eric A. Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence. *Psychology in the Schools*. 2009;46(10):962-72. doi: 10.1002/pits.20437.
25. Li Q. *Cyberbullying in schools: A research of gender differences*. *School Psychology International*. 2006;27(2):157-70. doi: 10.1177/0143034306064547.
26. Kowalski R, Limber S. Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*. 2007;41(6):S22-S30. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.017.
27. Ybarra M, Mitchell K, Wolak J, Finkelhor D. Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*. 2006;118(4):e1169-77. doi: 10.1542/peds.2006-0815
28. Akbulut Y, Sahin YL, Erisi B. Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Journal of Educational Technology*. 2010;13(4):192-201. doi: 10.2307/jeductechsoci.13.4.192. Available From: <https://www.jstor.org/stable/pdf/jeductechsoci.13.4.192.pdf>
29. Topçu Ç, Baker E, Çapa Ö, Aydın Y. Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *Cyberpsychol Behav*. 2008;11(6):643-8. doi: 10.1089/cpb.2007.0161.
30. Smith P, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N, et al. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*. 2008;49(4):376-85. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x.
31. Mesch G, Behavior. Parental Mediation, Online Activities and Cyberbullying. *Cyberpsychol Behav*. 2009;12(4):387-93. doi: 10.1089/cpb.2009.0068.
32. Peker A, Eroğlu Y. Ergenlerde algılanan sosyal destek ve siber zorbalığa eğitim arasındaki ilişkiler: Arkadaştan ve öğretmenden algılanan sosyal desteğin aracı rolü. *Turkish Studies*. 2015;10(3):759-78. doi: 10.7827/turkishstudies.7693.
33. Ybarra M, Espelage D, Mitchell K. The co-occurrence of internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: associations with psychosocial indicators. *J Adolesc Health*. 2007;41(6 Suppl 1):S31-41. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.09.010.
34. Ybarra M. Linkages Between Depressive Symptomatology and Internet Harassment Among Young Regular Internet Users. *Cyberpsychol Behav*. 2004;7(2):247-57. doi: 10.1089/109493104323024500.
35. Ybarra M, Diener-West M, Leaf P. Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *J Adolesc Health*. 2007;41(6 Suppl 1):S42-50. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.09.004.

36. Lei L, Wu Y. Adolescents' Paternal Attachment and Internet Use. *Cyberpsychol Behav.* 2007;10(5):633-9. doi: 10.1089/cpb.2007.9976.
37. Huang YY, Chou C. An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior.* 2010;26(6):1581-90. doi: 10.1016/j.chb.2010.06.005.
38. Mitchell MS. Cyberbullying and academic achievement: research into the rates of incidence, knowledge of consequences and behavioral patterns of cyberbullying [doctoral dissertation]. University of Connecticut; 2011.
39. Lenhart A. Cyberbullying [Internet]. Pew Research Center. 2007. Available from: <https://www.pewresearch.org/internet/2007/06/27/cyberbullying/>
40. Wang J, Iannotti R, Nansel T. School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber. *J Adolesc Health.* 2009;45(4):368-75. doi: 10.1016/j.jadohealth.2009.03.021.
41. Zorbaz O, Dost MT. Lise öğrencilerinin problemleri internet kullanımının cinsiyet, sosyal kaygı ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 2014;29(1):298-310. Available from: http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_artcl-119.html
42. Eroğlu Y. Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi [doctoral dissertation]. Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2014.
43. Kabalcioglu F, Eroğlu Y. İlköğretim öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. In: Sari İ, Özdemir M, editors. *Çocuk ve Bilişim.* Ankara: Polis Akademisi Suç Araştırmaları Merkezi; 2013. p. 228-48.
44. Spears B, Slee P, Owens L, Johnson B. Behind the scenes and screens: Insights into the human dimension of covert and cyberbullying. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology.* 2009;217(4):189-96. doi: 10.1027/0044-3409.217.4.189.
45. Rogers V. *Cyberbullying: Activities to Help Children And Teens to Stay Safe in A Texting, Twittering, Social Networking World.* Pentoville Road London, Jessica Kingsley Publishers; 2010.
46. Smith P, Mahdavi J, Carvalho M, Tippett N. An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief;* 2006. Available from: <https://static.lgfl.net/LgflNet/downloads/online-safety/LGfL-OS-Research-Archive-2006-Goldsmiths-Cyberbullying.pdf>
47. Raskauskas J, Stoltz A. Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Dev Psychol.* 2007;43(3):564-75. doi: 10.1037/0012-1649.43.3.564.
48. Özel S. Lise öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi [master's thesis]. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2013.
49. Çetinkaya S, Nur N, Ayyaz A, Özdemir D, Kavakci Ö. The relationship between school bullying and depression and self-esteem levels among the students of three primary schools with different socioeconomic levels in Sivas province. *Anadolu Psikiyatri Dergisi.* 2009;10(2):151-8. Available from: <https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/10216>
50. Hinduja S, Patchin JW. *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying.* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications 2014. p. 123.
51. Hinduja S, Patchin JW. Cyberbullying and self esteem. *J School Health.* 2010;80(12):614-21. doi: 10.1111/j.1746-1561.2010.00548.x.
52. Patchin JW, Hinduja S. Digital self-harm among adolescents. *J Adolesc Health.* 2017;61(6):761-6. doi: 10.1016/j.jadohealth.2017.06.012.
53. Robson C, Witenberg R. The influence of moral disengagement, morally based self-esteem, age, and gender on traditional bullying and cyberbullying. *Journal of School Violence.* 2013;12(2):211-31. doi: 10.1080/15388220.2012.762921.